

De bijzetting van Karel van Egmond

Wetenswaardigheden over het graf en de stoffelijke resten van Hertog Karel van Gelre (1467-1538)

H. J. F. Franssen

Over de omstandigheden bij de dood van Hertog Karel van Gelre, in Holland beter bekend onder zijn familienaam Karel van Egmond, zijn we tot nu toe zeer slecht ingelicht. Ook over de begrafenis van de hertog zijn, behoudens getuigenverklaringen van enkele Arnhemmers die bij de begrafenis in 1538 aanwezig zijn geweest (deze verklaringen zijn echter ruim dertig jaar later opgetekend), weinig gegevens bekend.

Het herstel van de oorlogsschade aan de Eusebiuskerk, voltooid in de jaren zestig, betekende het behoud en de restauratie van de graftombe en de grafkelder. Tegenwoordig is ook de kelder te bezichtigen. In verband met de jaarlijkse openstelling van kerk en grafkelder zijn de bronnen betreffende de bijzetting van Karel van Gelre geactualiseerd.¹

De dood van de hertog

Op 2 juli 1538 werd aan de ridderschap en de steden, die te Nijmegen vergaderden, medegedeeld dat zijne doorluchtige vorst 'hartoge Kairlle te Arnhem uit de wereld gescheyden is'.² Op 7 juli volgde de bevestiging in de vorm van een uitnodiging voor de begrafenis.

De hertog was echter al op 30 juni tussen 11 en 12 uur 's avonds overleden in zijn kamer op het Oude Hof aan de markt te Arnhem, waar nog in 1547 herstellingen werden verricht 'opter cameran, dair Hertog Kairll verscheyde'.³

Om moeilijkheden te voorkomen had men zijn dood enkele dagen geheim gehouden. De hertog was in die dagen niet erg populair meer bij zijn Gelderse onderdanen, en alleen de stad Arnhem waar hij altijd al het liefst vertoefde, dulde hem binnen haar muren.⁴

Karel was tijdens zijn leven al opgevolgd door Willem van Kleef die eigenlijk tegen Karels wil door de Staten van Gelderland tot zijn opvolger was gekozen.⁵ Dit had de oude hertog die bijna vijftig jaar voor het behoud van de zelfstandigheid van Gelre had gestreden zo gekwetst dat hij zich mistroostig in Arnhem terug trok en zo als men zei 'van enkel hertzeer, in een siekte gevallen' was.⁶

De bijzetting

Het gebalsemde lichaam van Hertog Karel lag ongeveer twee weken opgebaard in het Oude Hof te Arnhem. Erg veel belangstel-

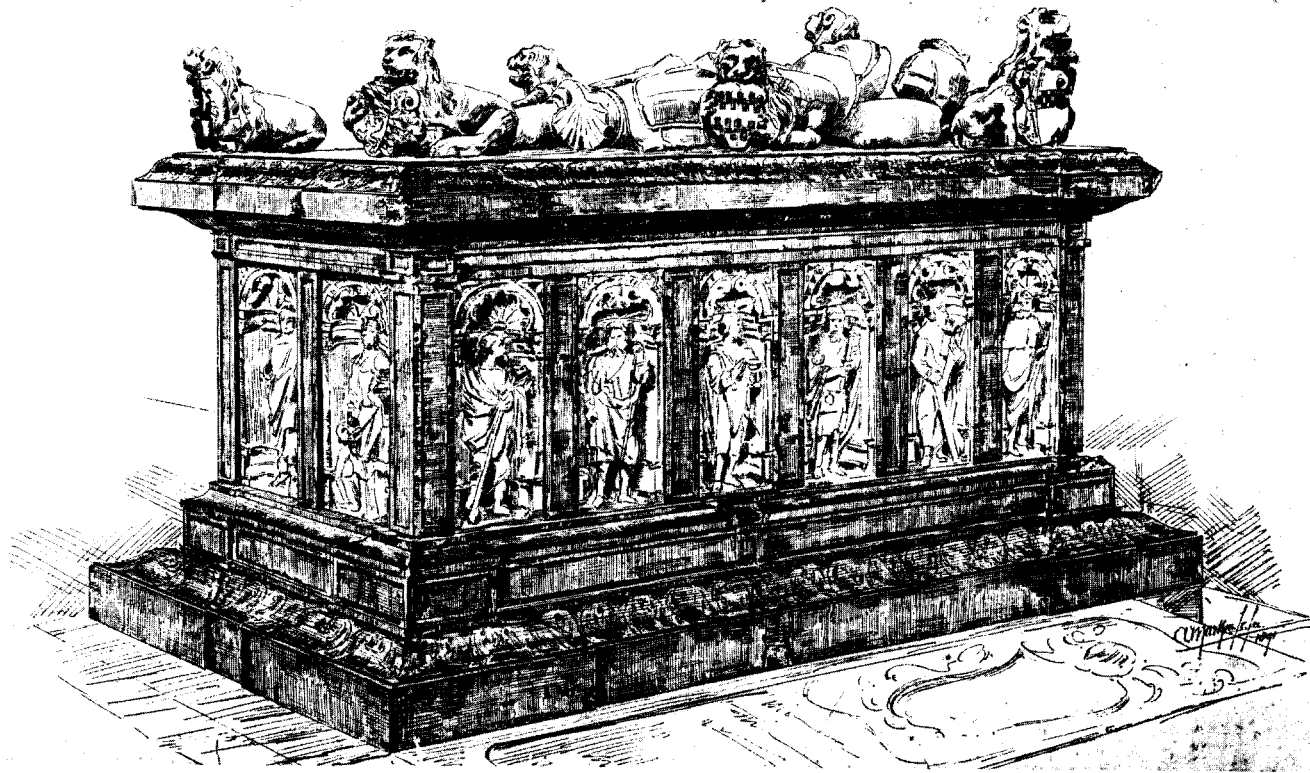

Karel van Egmond Hertog van Gelre (1467-1538). De man die bijna vijftig jaar veel schade berokkende aan de Bourgondisch/Habsburgse dynastie in zijn streven voor het behoud van de Gelderse zelfstandigheid (Gemeentemuseum Arnhem; paneel, ongedateerd, vermoedelijk copie van een origineel uit 1518/19).

ling was er echter niet: '... en middelertijt zag men nauwelijks een mensche dan de monnik die de misse bediende'.⁷ Volgens zijn testament wilde de hertog in het klooster Monnikenhuisen begraven worden. Doch de burgers van Arnhem wensten hun vorst in de Eusebiuskerk bij te zetten. Het klooster moest nu alleen met de ingewanden van de hertog genoegen nemen

(voor balseming werden toch al vaak de ingewanden uit het lichaam verwijderd). Zijn hart werd in de Minderbroederkerk te Arnhem bijgezet.

Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat de harten van vorstelijke personen apart begraven werden, zodat op verschillende plaatsen voor het zieleheil van de overledene kon worden gebeden.

Tekening 1891 (Gemeentearchief Arnhem, herkomst onbekend)

De minnebroeders in Arnhem bewaarden zijn hart. De Karthuizer monniken in het klooster Monnikhuizen bij Arnhem, waar ook Hertog Willem I en Reinald IV begraven lagen, bewaarden zijn ingewanden. Monnikhuizen is intussen verdwenen. De rest van zijn lichaam werd op wens van de burgers van Arnhem aldaar in de Grote of Eusebiuskerk begraven in een grafkelder onder het hoogkoor, na een plechtige uitvaart waarbij drie missen werden gezongen, de Trinitate, de Domina en een Requiem.⁸ En

rond 1540 werd op deze kelder een schitterende graftombe geplaatst, die tot één van de mooiste van Nederland gerekend mag worden en een voorbeeld van een vroeg-renaissance monument is.⁹

Helaas is in 1963 na restauratie van het kerkinterieur de tombe van het hoogkoor naar de zuidelijke kooromgang verplaatst. Ook in 1911 was de tombe reeds 3.05 meter verplaatst, op de oorspronkelijke plaats die recht boven de grafkelder was, werd een steen met de inscriptie 'ingang grafkelder

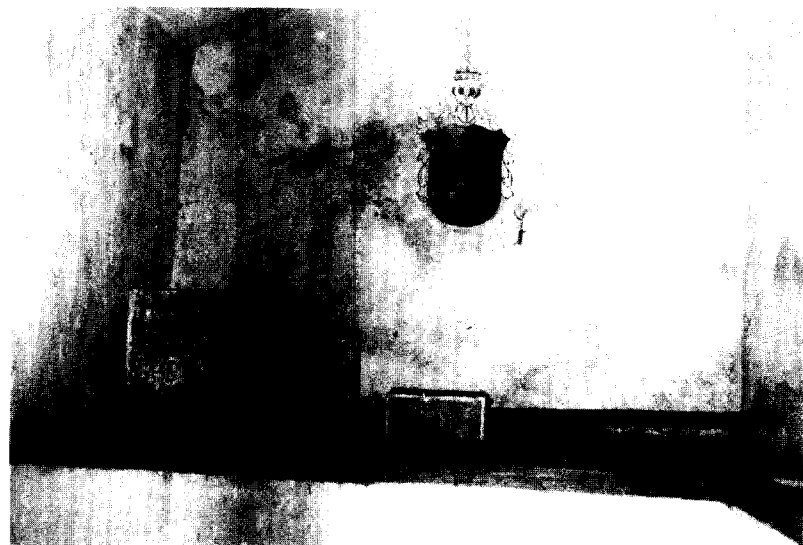
Karel van Egmond' geplaatst. (Deze steen is nu niet meer te zien door de nieuwe vloer).¹⁰ Maar ook op de nieuwe plaats is de tombe plus het bewaard gebleven toernooiharnas van Karel van Gelre het mooiste wat te kerk te bieden heeft.¹¹

Lotgevallen

In 1630 stuitte men bij het delven van een nieuw graf in de Minderbroederkerk op een

Ingang grafkamer (foto H. J. F. Franssen).

Kisten met stoffelijke resten Karel van Gelre (foto H. J. F. Franssen)

Zij-aanzicht schedel Karel van Gelre (Foto Gemeentearchief Arnhem).

Vooraanzicht schedel van Karel van Gelre (Foto Gemeentearchief Arnhem).

klein gemetseld keldertje waarin op een rooster een klein kistje stond, wat na enige inspectie en door lezen van het gegraveerde opschrift het gebalsemde hart van Karel Hertog van Gelre bleek te bevatten.¹² De hele zaak werd door het kerkbestuur gerestaureerd en opnieuw begraven en bleef daar tot het vernieuwde loden kistje na afbraak van de Minderbroederkerk in 1805 bij het stoffelijk overschot in de grafkelder in de Eusebiuskerk werd geplaatst.¹³

In 1805 besloot men de grafkamer van Karel van Gelre te openen. Bij het afdalen in de kelder, vond men vier op enige afstand van elkaar geplaatste ijzeren staven, waarop twee in elkaar staande vermolmde houten doods-kisten stonden, met daarin een loden kist waarvan de bodem was afgeweken. In de kist vond men een bos haar van een rosse kleur¹⁴, dat tot vóór de Tweede Wereldoorlog in het Museum van Oudheden te Arnhem aanwezig is geweest, nu is het echter spoorloos verdwenen.

Op de vloer van de grafkamer vond men een zeer zwart aangeslagen skelet voorzien van alle tanden en kiezen, en vooral de schedel viel op door het bezit van een bijna driehoekig beentje, dat daar zat waar het achterhoofdsbeen aan de beide opperhoofdbeenderen sluit. In die tijd werd aan dergelijke beentjes door bijgelovigen de kracht van genezing van vallende ziekte toegekend. Het is echter een speling der natuur en het komt daarom niet vaak voor dat men deze beentjes aantreft.

Na onderzoek werd het gebeente in een nieuwe gerestaureerde kist geplaatst en het graf gesloten.¹⁵

In 1911 werd bij de restauratie van de tombe de grafkelder nogmaals geopend. Weer vond men de nu ietwat verroestte stangen waar de kist op hoorde te rusten. De houten doods-kist was echter vergaan. In de kist was oorspronkelijk een loden kist geplaatst, deze was echter door grafschenners gerookt! Waarschijnlijk tijdens de restauratie van het kerkinterieur in 1895, het dichtgemetselde gat was nog te zien.¹⁶

De beenderen die over de vloer verspreid lagen zijn daarna met grote zorg bijeen gezocht en samen met een fragment van de loden kist, wat houtstukken en enkele doods-kistschroeven in een klein loden kistje gelegd; deze is nog aanwezig in de kerk.

Van de schedel van Karel zijn twee foto's gemaakt door de stadarchitect H. Portheine Jr.¹⁷

Na restauratie, omstreeks 1912, werden de loden kist met de beenderen en het loden kistje met het gebalsemde hart van de hertog opnieuw in de kelder geplaatst. Na restauratie van kerk en grafkelder in 1963 werden de stoffelijke resten van Hertog Karel van Gelre in aanwezigheid van burgemeester Matser van Arnhem, de griffier der Staten en vertegenwoordigers van de zogenaamde 'Kwartiersteden' herbegraven en van een loden koker met oorkonde voorzien

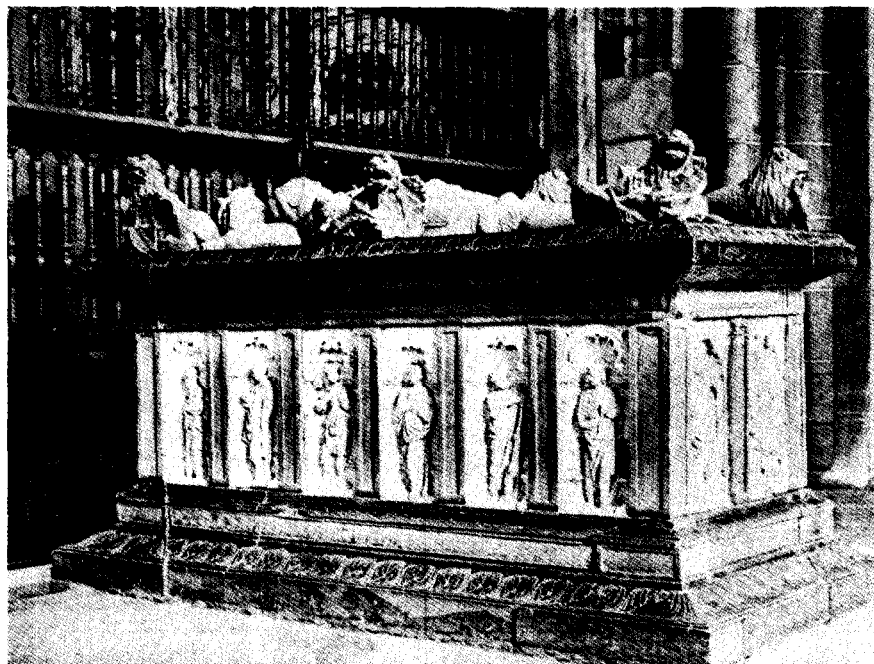
waarop de openingen van het graf vermeld staan. Vanaf dit tijdstip is de grafkamer te bezichtigen.

Bezichtiging

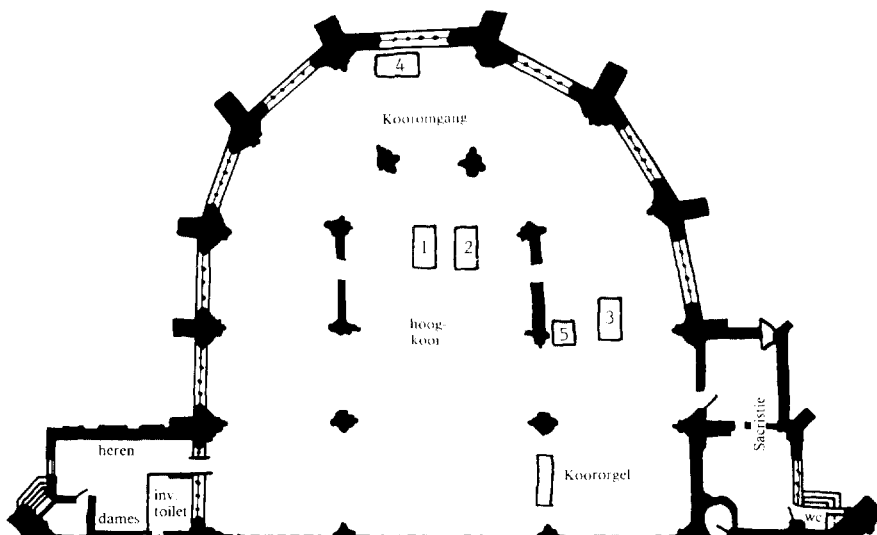
De Eusebiuskerk is jaarlijks van mei tot en met september voor bezichtiging geopend. De toegang tot de kerk is gratis. Voor een bezoek aan de grafkamer wordt f 1,— gevraagd en voor torenbeklimming f 2,50.

Noten

- 1 In het verleden is in het Bulletin KNOB al aandacht aan dit onderwerp besteed (Bulletin december 1902, juli 1902, januari 1905 en december 1911).
- 2 Vereniging Gelre Bijdragen en Mededelingen deel L, blz. 26, Testament van Hertog Karel en zijn afstammelingen. Zie ook Vereniging Gelre deel IX, blz. 119, Begrafenis van Hertog Karel; Van Slichtenhorst, Gelderse Geschiedenissen 1654, blz. 433.
- 3 Vereniging Gelre Bijdragen en Mededelingen deel L, blz. 23 en deel XXXII, blz. 26.
- 4 P. J. Meij, Geschiedenis van Gelderland 1492-1795, Zutphen 1975, blz. 7 e.v.
- 5 P. J. Meij, Geschiedenis van Gelderland 1492-1975, Zutphen 1975, blz. 67 t/m 72.
- 6 Van Slichtenhorst, Geldersse Geschiedenissen 1654, blz. 433.
- 7 Van Schilfgaarde, Nadere gegevens over het testament van Hertog Karel, blz. 204.
- 8 Vereniging Gelre. Bijdragen en Mededelingen deel X, blz. 238.
- 9 H. Portheine Jr., Het praalgraf van Karel van Egmond. Hertog van Gelre en Graaf van Zutphen, enz. in de St. Eusebius of Groote Kerk te Arnhem. Arnhems Genootschap van Oudheidkunde 1913, blz. 16 t/m 32.
- 10 Zie hierover Bulletin KNOB 1911, no. 5: Het graf, de graftombe en het beeld onder den baldakijn van Hertog Karel van Egmond in de St. Eusebius of Groote Kerk te Arnhem door H. Portheine Jr.
- 11 H. Portheine Jr., Het praalgraf van Karel van Egmond (als voorgaande) blz. 33 t/m 40.
- 12 Mr. Staats Evers, Kronyk van Arnhem, blz. 272. Ook volgens mr. G. van Hasselt. Arnhemse oudheden 1804 en ook Van Slichtenhorst verhaalt in het kort hetzelfde in Gelderse Geschiedenissen 1654, blz. 434.
- 13 Mr. Staats Evers, Kronyk van Arnhem, blz. 20.
- 14 Mr. Staats Evers, Catalogus museum van oudheden 1881, no. 317.
- 15 H. M. Werner, De St. Eusebiuskerk te Arnhem 1911, blz. 335.
H. Portheine Jr., Het praalgraf van Karel van Egmond 1913, blz. 9 en 10; Bulletin KNOB 1911, no. 5, blz. 226.
- 16 H. Portheine Jr., Het praalgraf van Karel van Egmond 1913, blz. 13.
- 17 Bulletin KNOB 1911, no. 5, blz. 226; H. Portheine Jr. Het praalgraf van Karel van Egmond 1913, blz. 12; Bulletin KNOB 1911, no. 5, blz. 226.
Beide artikelen beschrijven slechts 1 foto terwijl er 2 foto's in het gemeentearchief in Arnhem aanwezig zijn, namelijk een vooraanzicht en een zijaanzicht. Een van de foto's (het vooraanzicht) is aan de achterzijde voorzien van de tekst 'Schedel van Karel van Egmond Hertog van Gelre in 1912'. H. Portheine Jr. (handtekening) architect.

Tombe van Hertog Karel voor 1911 (briefkaart 1911).

Koor van Eusebiuskerk te Arnhem met tombe Hertog Karel van Gelre.

1. Oorspronkelijke plaats tombe.
2. Plaats tombe na 1911.
3. Huidige plaats tombe.
4. Ingang grafkamer Hertog Karel.
5. Beeld met harnas van Hertog Karel.